

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.1:341.231.14

Арсені О. І.,

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ, прокурор Рубіжанського відділу
Сєвєродонецької місцевої прокуратури Луганської області

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА НА ЕТАПІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ЗА ФАКТОМ ВИКРАДЕНИЯ ЛЮДИНИ

THE PROSECUTOR ON STAGE MESSAGE SUSPICION ON THE FACT OF KIDNAPPING

У статті розглянуто значення прокурорських повноважень (нагляду) під час повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину за фактам викрадення людини. Визначено, які повноваження прокурора реалізуються під час перевірки ним законності повідомлення особі про підозру, встановлено предмет такої перевірки, а також визначено значення прокурорського нагляду за законністю повідомлення особі про підозру та закінчення кримінального провадження за даним фактом.

Ключові слова: прокурорський нагляд, розслідування, повідомлення про підозру, законність, викрадення людини.

В статье рассмотрено значение прокурорских полномочий (надзора) при сообщении лицу о подозрении в совершении преступления по факту похищения человека. Определено, какие полномочия прокурора реализуются при проверке ним законности сообщения лица о подозрении, установлен предмет такой проверки, а также определено значение прокурорского надзора за законностью сообщения лица о подозрении и окончании уголовного производства по данному факту.

Ключевые слова: прокурорский надзор, расследование, сообщение о подозрении, законность, похищение человека.

The article discusses the importance of prosecutorial discretion (supervision) in the statement of the person suspected of committing a crime for the abduction of a person. Determine what powers the prosecutor realized it when checking the legitimacy of a message about the person suspected, found the subject of such testing, as well as define the value of prosecutorial supervision over the legality of the message the person is suspected, and the end of the criminal proceedings on this fact.

Key words: prosecutor supervision, investigations, message of suspicion, legality, kidnapping.

Постановка проблеми. Протягом 2014–2016 років криміногенна ситуація в сучасному українському суспільстві залишається досить складною, особливо на територіях, на яких здійснювалася антитерористична операція. Особливе занепокоєння викликає не лише той факт, що в Україні протягом досить тривалого часу спостерігається стійка тенденція існування доволі високого рівня корисливо-насильницької діяльності, але й посилення жорстокості та цинізму під час цих злочинів, які досить часто супроводжуються заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю або вбивством потерпілих, приниженням їх честі та гідності. Викрадення людини (ст. 146 КК України) відноситься саме до таких, вкрай небезпечних злочинів. Отже, все це, у свою чергу, призводить до поширення злочинних діянь, що стають на заваді нормальному розвитку демократичних змін, становленню України як соціально орієнтованої правової держави, а також до зміни структури та функцій прокуратури в цілому.

Так, наприклад, на території Луганської області протягом 2014–2016 років проводилось досудове розслідування 720 кримінальних проваджень за фактом викрадення людини, з яких у 113 кримінальних провадженнях прийнято рішення про закриття на підставі п 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, та 19 кримінальних проваджень направлено до суду з обвинувальними актами.

До вчених, які займалися розробкою питання повноважень прокурора на етапі повідомлення про підозру та закінчення кримінального провадження, а також інших суміжних питань, варто віднести Капліну О.В., Малогу В.І., Михайлена О.Р., Нора В.Т., Погорецького М.А., Середу Г.П., Сірого М.І., Татарова О.Ю., Толочка О.М., Шибіку В.П., Шумила М.Є., Юрчишина В.М., Адельханяна Р.А., Акутаєва Р.М. та інших.

Метою статті є дослідження процесуальних повноважень прокурора на етапі повідомлення про підозру та закінчення кримінального провадження за фактам викрадення людини.

Відповідно до ст. 278 КПК України повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням із прокурором і відповідно до ст. 279 КПК України вручається слідчим або прокурором. Згідно зі ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій в порядку, передбаченому ст.ст. 276–279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [1; 8, с. 768].

Із повідомленням особі про підозру закінчується початковий етап розслідування злочину, коли слідство зібрало певний обсяг доказів, який дозволяє зробити висновок про необхідність визнання певної особи підозрюваною та надання їй особливого процесуального статусу.

Із цього моменту також згідно з практикою рішень Європейського суду з прав людини особа набуває процесуального статусу обвинуваченого, оскільки, як зазначає Європейський суд, звинувачення може визнануватися як офіційне повідомлення, що виходить від компетентної влади, про докір про вчинення кримінального злочину, який відповідає також поняттю «наслідки, що відбилися на положенні «підозрюваного» [2].

Забезпечення дотримання законності під час повідомлення особі про підозру є важливим напрямком діяльності прокурора, оскільки після такого повідомлення та набуття статусу підозрюваного обсяг прав особи значно звужується, а в слідчого з'являється більше повноважень та можливостей застосування до особи заходів забезпечення кримінального провадження, розшуку підозрюваного тощо.

Крім того, згідно зі ст. 219 КПК України відлік строків кримінального провадження починається з дня повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального проступку або злочину. Недотримання цих строків є порушенням Конвенції про захист прав та основних свобод людини, ратифікованої Верховною Радою України Законом № 475/97 від 17 липня 1997 року, де закріплено право на судовий розгляд впродовж розумного строку [3; 8, с. 768].

Розкриваючи це питання, необхідно визначитися зі змістом форм та методів прокурорського нагляду під час цієї процесуальної дії. Отже, змістом, як правило, вважають сукупність елементів, процесів, зв'язків, які утворюють певний феномен, а формує – спосіб існування, зовнішній прояв, структуру змісту [4, с. 4; 12, с. 205]. Зміст прокурорського нагляду за повідомленням особі про підозру включає в себе наглядові повноваження за дотриманням вимог закону під час складання повідомлення про підозру, за власне повідомленням про підозру та за його врученням чи за зміною повідомлення про підозру.

Згідно з КПК України саме прокурор як сторона обвинувачення або – як виняток – слідчий за погодженням із прокурором складає та в день складання вручає особі письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Перед цим прокурор самостійно оцінює наявність відповідних підстав для письмового повідомлення про підозру, тобто: законність затримання особи на місці вчинення кримінального провадження чи безпосередньо після його вчинення; законність обрання до особи одного з передбачених вказаним Кодексом запобіжних заходів; наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 11 ст. 36, ст. 276 КПК України).

Щодо третього випадку повідомлення особі про підозру – наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення – КПК не визначає, що необхідно розуміти під «достатніми доказами», які повинні відповідно до вимог закону вказувати на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою, тому це також визначається прокурором самостійно.

Підозра – це попередній висновок про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, припущення про вчинення злочину або проступку, яке має бути перевірено та оцінено в сукупності зі всіма доказами перш, ніж обґрунтівати в обвинувальному акті твердження про вчинення цього кримінального правопорушення конкретною особою. У науковій процесуальній літературі зазначається, що достатніми доказами для повідомлення особі про підозру є достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які в сукупності дають змогу зробити висновок, що на момент розслідування конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення, яке передбачене Кримінальним кодексом України, і не підлягає звільненню від відповідальності за нього [5, с. 238–242].

Крім цього, роль прокурора полягає в тому, щоб суб'ективно оцінити висновок слідчого про достатність доказів чи самому прийняти рішення про достатність доказів та про необхідність складання повідомлення про підозру та обґрунтівати його, зібраними під час досудового розслідування відповідними доказами.

Перед погодженням повідомлення про підозру прокурор вивчає матеріали кримінального провадження, підстави для підозри, в необхідних випадках особисто допитує особу. Так, кожен вид злочину вимагає встановлення різних обставин для того, щоб мати достатньо підстав для повідомлення особі про підозру [6, с. 89; 11, с. 11–16].

Наприклад, під час розслідування кримінального правопорушення за фактом викрадення людини необхідно перевірити правильність встановлення складу кримінального правопорушення, при цьому правильна кваліфікація діяння вимагає звернення до норм статті 146 КПК України, де визначено поняття незаконного позбавлення волі або викрадення людини, суспільна небезпечність, види незаконного позбавлення волі тощо. У певних випадках розслідування злочину вимагає від слідчого дослідження норм міжнародного законодавства. Перевірочні дії прокурора на етапі звернення слідчого за погодженням клопотання про повідомлення про підозру попереджують такі порушення закону слідчим. Чинний КПК України встановлює також вимоги до змісту повідомлення про підозру. Завданням прокурора є перевірка дотримання законності під час складання слідчим такого повідомлення щодо дотримання ним вимог до змісту повідомлення. Зокрема, таке повідомлення має містити відомості, зазначені в ст. 277 КПК України.

Так, наприклад, процесуальним керівником у кримінальних провадженнях прокуратури Луганської області встановлено, що 06.12.2014, приблизно о 01 годині 10 хвилин т.в.о. начальника РВ ГУМВС України в Луганській області А за попередньою змовою із заступником начальника – начальником кримінальної міліції РВ ГУМВС України в Луганській області Б та заступником начальника відділення міліції РВ ГУМВС України в Луганській області К, продовжуючи свої протиправні дії, перебуваючи в приміщенні кафе-бару, розташованому за адресою Луганська область, у порушення ст.ст. 1, 2, 3, 5 Закону України

«Про міліцію», ст. 7 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, затвердженого Законом України № 3460-ІУ від 22.02.2006, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, заподіюючи фізичні страждання І, обмежуючи потерпілого у свободі вибору місця свого знаходження, включаючи його вільне переміщення, протиправно відкрито захопили І, перемістили його з місця, де він знаходився – кафе-бару, викрали потерпілого, вивівши І під руки із застосуванням фізичної сили проти його волі та на автомобілі марки АҮЕО, чорного кольору, державний номерний знак ВВ СІ, вивезли в невідомому напрямку.

Після цього, діючи умисно, переслідуючи мету протиправного обмеження І у свободі пересування, достовірно знаючи та усвідомлюючи, що в результаті їх дій можуть виникнути перешкоди вільному вибору І місця перебування, незаконно утримували останнього у вказаному автомобілі більше двох годин, при цьому здійснювали психічне насильство з нанесенням ударів та інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю І. Разом із цим висказували погрози вивезення до м. Щастя Луганської області, у зв'язку із чим І була позбавлена можливості вільно пересуватися.

За результатом досудового розслідування та збирання доказів із даного кримінального провадження процесуальним керівником прийнято рішення про вручення повідомлення про підозру (А, Б, К) за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 146 ч. 2 КК України.

Прокурорський нагляд за дотриманням вимог закону під час власне повідомлення про підозру, його вручення, а також процесуальний порядок повідомлення особі про підозру регламентується в ст. 278 КПК України. За загальним правилом письмове повідомлення про підозру вручається слідчим чи прокурором у день його складання. Для цього особа викликається до слідчого, прокурора.

Водночас чинне законодавство недостатньо чітко регламентує порядок виклику особи для повідомлення їй про підозру, у зв'язку із чим на практиці в слідчих та прокурорів виникають певні труднощі. Так, відповідно до ч. 1 ст. 133 КПК України слідчий, прокурор вправі викликати під час досудового розслідування тільки підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження для допиту чи участі в іншій процесуальній дії. Але ч. 1 ст. 42 КПК України встановлює, що підозрюваним є лише особа, якій вже повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто чинне законодавство не регламентує, в якому статусі викликається особа для повідомлення про підозру. Тому необхідне внесення змін до чинного КПК України для вирішення цієї проблеми.

Незрозумілим також є порядок вручення письмового повідомлення про підозру у випадку неможливості такого вручення (ч. 1 ст. 277 КПК України). Наприклад, особа може не з'являтися на виклики до

слідчого, прокурора без поважних причин, навмисно уникати одержання повідомлення про підозру. У цьому разі до такої особи не можна застосувати привід, оскільки він застосовується до підозрюваного, обвинуваченого або свідка (ч. 3 ст. 140 КПК України), а ця особа також ще не набула офіційного статусу підозрюваного. Проте у випадку ухилення особи від явки до слідчого, прокурора існує можливість обрання щодо неї на підставі ухвали слідчого судді тимчасового запобіжного заходу у вигляді затримання (ч. 2 ст. 176 КПК). Після затримання особи та доставлення її до місця проведення офіційного розслідування їй впродовж 24 годин вручається повідомлення про підозру та виконуються всі інші передбачені законом дії [9, с. 417].

Невирішеним у КПК питанням залишається таке: чи може прокурор вручити повідомлення про підозру, складене слідчим, і чи може прокурор доручити слідчому вручити своє повідомлення. Виходячи з положення кримінального процесуального закону щодо здійснення прокурором нагляду у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування, можна зробити висновок: прокурор має повноваження щодо вручення повідомлення про підозру, складеного слідчим, і має право доручити йому вручити таке повідомлення, складене прокурором [10, с. 71].

КПК України також передбачає вимогу, щодо якої прокурор або слідчий зобов'язані невідкладно після повідомлення особі про підозру повідомити підозрюваному про його права, передбачені КПК України (ч. 2 ст. 276 КПК), а також, на його вимогу, роз'яснити суть кожного з них. Відповідно, роль прокурора – в тому, щоб особисто виконати цей обов'язок або ж проконтролювати його своєчасне виконання слідчим.

Оскільки повідомленням про підозру закінчується початковий етап розслідування злочинів, на подальшому етапі розслідування висунута підозра у вчиненні кримінального правопорушення підлягає перевірці для її підтвердження і перетворення в подальшому в обвинувальний акт або ж спростування. Сформульована підозра на подальшому етапі розслідування повинна бути перевірена в сукупності зі всіма доказами та з усіма можливими слідчими версіями, в тому числі разом із версією про невинуватість особи, про непричетність її до вчинення кримінального правопорушення.

У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або у випадку зміни первинної підозри слідчий, прокурор зобов'язані знову вручити особі повідомлення про підозру з виконанням вимог ст. 278 КПК України.

Зміна повідомлення про підозру необхідна в разі: 1) непідтвердження частини повідомлення про підозру; 2) доповнення раніше врученого повідомлення про підозру; 3) повної зміни раніше врученого повідомлення про підозру.

Завдання прокурора в цьому випадку – перевірити законність та обґрунтованість нового повідомлення про підозру.

У всіх вищезазначених випадках прокурор, слідчий зобов'язані скласти нове повідомлення про підозру, навіть незважаючи на те, що частково підозра збереглася в первинному вигляді. На цьому прямо наголошує законодавець, зобов'язавши прокурора, слідчого виконати всі дії, передбачені ст. 278 КПК України, тобто скласти письмове повідомлення про підозру. При цьому в справі зберігається і раніше складене повідомлення про підозру, проте воно втрачає свою юридичну силу.

У зв'язку з викладеним можна зробити висновок: зміст прокурорського нагляду за повідомленням особі про підозру за фактом викрадення людини включає наглядові повноваження за дотриманням вимог закону під час складання повідомлення про підозру, за власне повідомленням про підозру та за його врученням чи за зміною повідомлення про під-

озру. При цьому прокурор наділений досить широкими контрольними повноваженнями та може застосовувати заходи реагування на будь-які порушення слідчим законодавства під час вчинення такої процесуальної дії. Повідомленням про підозру завершується лише початковий етап розслідування злочину, тому на подальшому етапі розслідування після повідомлення особі про підозру в кримінальному провадженні повинні бути висунуті всі можливі версії, які повинні бути повно, всеобічно, детально та чітко перевірені. Після повідомлення особі про підозру на подальшому етапі повинно бути зібрано таку сукупність допустимих та достовірних доказів, яка дозволяє зробити однозначний висновок про вчинення кримінального правопорушення саме цією особою або про невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91.
2. Постанова Європейського суду з прав людини від 31.03.1998 року. Справа «Рейнхардт і Сліман-Кайд проти Франції» (Reinhardtand Slimane-Kaid v. France) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.pravo.ru/document/view/19382264/17527351/>.
3. Конвенція про захист прав та основних свобод людини від 04листопада 1950 року, ратифікована Верховною Радою України Законом № 475/97 від 17 липня 1997 року/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе / С. А. Альперт. – Х. : Харьковский юридический институт, 1974. – 58 с.
5. Капліна О.В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність / О.В. Капліна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 238–242.
6. Толочко О.М. Прокурорський нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування / О.М. Толочко, О.В. Геселев, М.І. Бортун, Л. В. Вигівська, О.Б. Комарницька, І.С. Мезенцева, О.І. Назарук, Є.О. Наливайко, В.Г. Неділько, С.М. Скрипиченко, Г.В. Щербакова. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – 194 с.
7. Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні від 15.05.2009 року № 1334-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 38.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1/ К82 О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.: за заг. ред.. В.Я. Тація, В.П. Пішонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
9. Татаров О.Ю. Досудове провадження у кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) / О.Ю. Татаров. – Донецьк : ПРОМІНЬ, 2012. – 639 с.
10. Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування / В. Бабкова // Вісник Національної академії прокуратури України.– 2012. – № 3. – С. 71–73.
11. Литвак О. Функції прокуратури на сучасному етапі реформування правоохранних органів / О. Литвак, С. Однолько // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014.– № 2(35) – С. 11–16.
12. Жогин Н.В. Прокурорский надзор за предварительным Расследованием уголовныхдел / Н.В. Жогин. – М., 1968. – 205 с.